

Populizam — degradacija vrijednosti i principa evropske ideje

Malo je pojava i pojmova u društvenim naukama koji su se, naizgled tako iznenada, našli u središtu interesovanja, kao što je to proteklih godina slučaj s pojmom populizam. Živimo u vremenu sve prisutnijeg djelovanja populističkih snaga, koje kao odgovor na postojeće izazove nude neostvariva rješenja utemeljena na mitovima, a ne na činjenicama. Države članice Evropske unije dijele vrijednosti u društvu u kojem vladaju uključivost, tolerancija, pravda, solidarnost i nediskriminacija. Promjene u svijetu nose sa sobom rizike koji prodiru u svijest javnosti i mijenjaju poglede na Evropu i takve njene vrijednosti. Evropske vrijednosti na koje se EU stalno poziva ugrožene su unutar same Unije, stoga će EU stalno morati dokazivati smisao svog postojanja. Postavlja se nezaobilazno pitanje, gdje je danas Evropska unija u odnosu na njene fundamentalne vrijednosti?

Ključne riječi: Populizam, evropska ideja, EU, narod, država, demokratija, politika

Istorijski osvrt

Posvećivanje ovoj temi ima smisla početi davno izgovorenim istorijskim imperativom sadržanim u drevnoj latinskoj izreci prema kojoj *glas naroda smatra se glasom božjim (Vox populi, vox dei)*. No sve drugo nakon toga je pojam *populizam* činilo vrlo spornim. Posljedice i uzroci pojave koja se često opisuje kao *uspon populizma* predmet su dubokih neslaganja. Međutim, ako postoji i jedna stvar oko koje se teoretičari u potpunosti slažu, jeste da populizam predstavlja napad na liberalizam.

Kod brojnih evropskih i svjetskih istraživača su mnoge teze i definicije pojma populizma, iako već duboko razrađene, ipak ostale u dobroj mjeri nedorečene. No ipak su svi oni, manje-više saglasni da pojam demokratija u javnom i političkom diskursu uglavnom ima pozitivne, dok se za pojam populizam najčešće vezuju negativne konotacije. Pridjev populistički u svakodnevnom se govoru uglavnom koristi kao izraz kojim se žele diskreditovati politički akteri s čijim stavovima, oni koji ih prozivaju, nijesu saglasni. Populisti se optužuju za davanje lažnih i nerealnih obećanja i jeftinu demagogiju, pomoću kojih kod naroda nastoje probuditi *niske* strasti i osjećaje, te tako

* Autor je dr. sc međunarodnih odnosa i diplomatije, e-mail: boro.vucinic01@gmail.com

zadobiti njihovu podršku. Rasprave o tome nijesu dovele, ni dan danas, do precizne i opšteprihvaćene definicije ovog pojma. To je i razlog zbog kojeg će se u ovom radu naći veći broj istraživanja i analiza tog pojma izloženih kroz stavove raznih autora, počev još od samog njegovog nastanka pa sve do ovovremenih, naglašeno aktuelnih populističkih trendova u Evropi.

Tako se, prema Piteru Vajlsu, obično samo nabrajaju elementi koji predstavljaju „sindrom populizma“.¹ Već krajem XIX stoljeća u SAD se pridjev populistički počinje koristiti za opis načela djelovanja *Narodne stranke (People's Party)*, koja se zauzimala za veća prava seljaka i radnika i kritikovala politički sistem koji pogoduje interesima povezanih i korumpiranih političkih i poslovnih elita iz Vašingtona i Njujorka. Nakon Drugog svjetskog rata ovaj pojam se iz SAD-a širi u druge djelove svijeta, ponajprije u Latinsku Ameriku, gdje se koristi kao oznaka za način vladanja Huana Perona u Argentini i Getulia Vargasa u Brazilu. „Populizam se počinje sustavno znanstveno izučavati razmjerno kasno, šezdesetih godina 20. stoljeća. Prijelomnicom se smatra znanstvena konferencija u Londonu 1967. koja je okupila društvene znanstvenike iz raznih dijelova svijeta koje je zaokupljala pojava populizma... Taj iskorak napravila je u svojoj studiji *Populism* (1981) britanska politička teoretičarka Margaret Kanovan (Margaret Canovan).“² Prvu podvrstu političkog populizma Kanovan naziva *populističkom demokratijom*, koja se zasniva na zagovaranju sudjelovanja građana u politici, putem instituta neposredne demokratije.

Najuticajnija savremena definicija pojma populizam potiče od holandskog politikologa Kasa Muda, a prema njoj je populizam „ideologija koja dijeli društvo na dvije antagonističke skupine, običan narod i korumpiranu elitu, koja tvrdi da bi politika trebala biti izraz volje naroda“. Glavna ideja populizma jeste da je društvo podijeljeno u dvije homogene i antagonističke skupine, *pošten i korumpiranu elitu*. Obnova vladavine naroda nastoji se ostvariti napadom na institucije predstavničke demokratije. Idealan populistički politički sistem ideološki se približava neposrednoj demokratiji, u kojoj građani imaju posljednju riječ u donošenju svih najvažnijih političkih odluka. Populisti su poslovično sumnjičavi prema svim posredničkim institucijama. Mud dodaje da „tako definiran populizam ima dvije glavne suprotnosti: elitizam i pluralizam... Pluralizam odbacuje dihotomnu podjelu, koju zagovaraju i populizam i elitizam, i na društvo gleda kao na heterogenu skupinu pojedinaca i skupina s različitim političkim stavovima i vrijednostima.“³ Istraživanja u sferi populizma koja se u posljednje vrijeme sprovode sa razlogom se

¹ Nebojša Popov, *Srpski populizam, Od marginalne do dominantne pojave*, dodatak Vremena br. 135, Beograd, 24. maj 1993. <https://www.vreme.com/cms/vi-ew.php?id=1112603> 12. 09. 2018.

² Berto Šalaj, *Što je populizam*, profesor Fakulteta političkih znanosti na Sveučilištu u Zagrebu, 2012, vidjeti str. 55–56.

³ Vidjeti fusnotu 2.

odnose na populizam desnice, obzirom na to da najveći dio populističkih pokreta novijeg perioda u Evropi platformu svog političkog djelovanja pretežno bazira na kritici preovlađujuće ideologije liberalne demokratije.

Zigler smatra da „reč populizam je korisna, jer ne podrazumeva moralnu ocenu. Kada kažete ‘demagogija krajnje desnice’ ili ‘fašistička politika’, ukazujete na nešto opasno, ekstremno i šaljete poziv na uzbunu. Populizam je mnogo neutralniji. Istorijski gledano, ovaj izraz opisuje političke struje koje građane uključuju u odlučivanje, umesto da ih otuđuju od učešća u životu zajednice i napadaju zbog njihovih stavova ili rase. Ali danas je takva upotreba ovog pojma skrajnuta... Čini mi se da je nauka ovde sasvim *zastranila*. Ovakvo shvatanje populizma je čista demagogija... Ti ljudi ne veruju u demokratiju i njene osnovne vrednosti, poput pluralizma i jednakosti, gde se svaki čovek procenjuje po svojim zaslugama“,⁴ objašnjava Zigler.

Puhovski interpretira populizam kao „politički pokret koji naglašava interese, kulturne značajke i spontane osjećaje običnih ljudi, u suprotnosti spram onih koji karakteriziraju privilegiranu elitu. Za svoju legitimaciju, populistički se pokreti često pozivaju neposredno na većinsku volju — iskazanu masovnim okupljanjima, referendumima i ostalim oblicima neposredne demokracije — bez velikoga interesa za diobu vlasti ili prava manjina (Seymour Martin Lipset, Ed, *The Encyclopedia of Democracy*, Washington, D. C.: Congressional Quarterly Books, 1995, p. 985). U često navodenoj shemi Paul Taggart (*Populism*, Open University Press, Buckingham. Philadelphia, 2000) spominje, uz klasične odrednice, i *kameleonsku* sposobnost ovakvih pokreta da se prilagođavaju promijenjenim okolnostima“.⁵

„Niti jedno stoljeće nije bilo prožeto različitim tipovima i fenomenologijom populizma kao dvadeseto. Bez obzira radilo se o lijevim ili desnim totalitarnim diktaturama, liberalnim i konsolidiranim demokracijama ili zemljama u tranziciji, populizam je u svojim različitim pojavnim oblicima ostavio traga“, smatra Milardović.⁶

Populizam kao oblik identitetske politike

Preovlađujuća odlika populizma jeste da, gotovo neizostavno, preko svojih glavnih protagonista politički proklamuje određeni vid identitetske originalnosti.

Njemački politikolog Jan-Verner Miler (Jan-Werner Miler) tvrdi da su populist, osim što su antielitisti, ujedno antipluralisti, jer za sebe kažu da samo oni uistinu predstavljaju narod. Bertolt Breht

⁴ Tamas Dezso Ziegler, *Populizam i postfašizam*, Social Europe, 15. 02. 2018. <https://pescanik.net/populizam-i-postfasizam>, 17. 09. 2018.

⁵ Žarko Puhovski, *Populizam kao postmoderni totalitarizam*, 28/07/2017, <https://pescanik.net/populizam-kao-postmoderni-totalitarizam/>, 16. 09. 2018.

⁶ Anđelko Milardović, *Populizam i globalizacija*, Centar za politološka istraživanja, Centar za politološka istraživanja, Zagreb, 2004, str. 9.

давно je kazao da *sva moć dolazi od naroda*, ali se istovremeno i pitao, kuda odlazi? Čini se, u krilo populista. Tako je u svojoj knjizi *Što je populizam* napisao Miler.⁷ Objašnjavajući korijene i bit preživljavanja populizma, još od stare Grčke do danas, cijelu je priču sažeo u nekoliko ključnih teza. Populizam je po njemu stalna sjenka predstavničke politike. Uvijek postoji mogućnost da neki akter govori u ime *pravoga naroda*, kako bi dovodio u pitanje postojeće elite na vlasti. Kada su u opoziciji, populisti će insistirati da su elite nemoralne, a narod je *moralni entitet koji ne može pogriješiti*. Iako populisti često pozivaju na referendum, to nije poziv na proces demokratskog oblikovanja volje građana, uvijek je to samo potvrda onoga što su već sami definisali kao volju naroda. Populizam stoga nije korektiv za liberalnu demokratiju u smislu 'približavanja politike narodu', zaključuje Miler.

„Uniformna monokauzalna objašnjenja tipa 'za sve je kriv neoliberalizam' nijesu uvjerljiva. Isto tako to ne znači da je populistima uvijek suđeno da trijumfuju. Konflikt je onaj kontekst u kojem oni najbolje uspijevaju.“⁸ Populisti uvijek tvrde da oni i samo oni, istinski predstavljaju narod. Ova retorika ima dvije, vrlo štetne posljedice. „Prva je ta, da se njome svi ostali politički akteri odbacuju kao pripadnici korumpirane elite koja služi samo sebi. Druga, građanima koji ne podržavaju populiste osporava se njihov status *ispravnih* članova naroda. Drugim riječima, ključna im je karakteristika *anti-pluralizam*.“⁹ Populisti svako političko pitanje istog trenutka moralizuju, za njih jednostavno ne postoji legitimno neslaganje oko politika i vrijednosti.

Malo je pojava i pojmova u društvenim naukama koji su se, naizgled tako iznenada, našli u središtu interesovanja, kao što je to proteklih godina bio slučaj s pojmom populizam. Politikolozi Kas Mud i Kristobal Rovira Kaltvaser smatraju ga najviše korišćenim, ali i najviše zloupotrijebljenim pojmom, kako u akademskim krugovima, tako i izvan njih. Naglašavaju da je sve rasprostranjenija sklonost da se gotovo svaki političar, naročito od strane svojih neistomišljenika, naziva populistom.¹⁰

Iznimno je važno ne izjednačavati populizam sa nacionalizmom/rasizmom. Zašto? Populizam je tvrdnja o nečijem odnosu prema narodnom *pravom narodu*. Nacionalizam populistima može biti vrlo koristan, ali nacionalizam, čak i rasizam, može postati uticajan i kada političari nijesu populisti. Tako se kao skoriji primjer može navesti holandski političar Gert Vilders, koji jeste populist, ali koji je prošao na izborima, ipak lošije nego što se očekivalo.

⁷ Jan-Werner Müller, *Što je populizam?*, Biblioteka KYKLOS, Zagreb, 2017.

⁸ Jan-Werner Müller: *Populizam uvijek pobjeđuje uz pomoć elita*, <https://www.portalnovosti.com/jan-werner-muller-populizam-uvijek-pobjeđuje-uz-pomoc-elita>.

⁹ *Ibid.*

¹⁰ Cas Mudde i Kristobal Rovira Kaltvaser, v: Irena Ristić, *Definisanje populizma: problemi i izazovi*, Institut društvenih nauka, Beograd, str. 3.

S druge strane, njegov glavni *mainstream* oponent i nedavni pobjednik izbora, liberalni premijer Mark Rute¹¹ primjenjivao je retoriku koja je vrlo slična Vildersovoj. Slao je poruku imigrantima da napuste zemlju ako se ne žele ponašati 'normalno'. Rute nije postao populista, niti je tvrdio da je on jedini predstavnik autentičnog holandskog naroda, ali je političku kulturu pomakao u desno, bez ikakve propisane demokratske autorizacije građana. Drugim riječima, političari centra koji žele da zasjene demagoge moraju da balansiraju na *žici*. Složenost ove neophodnosti ukazuje na veliki izazov sa kojim su ti političari suočeni. On najčešće zahtijeva nova lica i mlade političare, neiskvarene stavovima svojih prethodnika.

Zašto je populizam prijetnja demokratiji?

Kako je već istaknuto, u intervjuu *Populizam pobjeđuje uz pomoć elita*, Jana Vernera Milera, da populizam, gotovo uvijek predstavlja neki od oblika identitetske politike i pored činjenice što sve politike identiteta nijesu nužno i populističke. Upravo polazeći od razumijevanja *populizma* kao oblika identitetske politike koji ima za rezultat *isključivost*, izvodi se zaključak da on ugrožava demokratske vrijednosti. Stoga je demokratija, kao što je Jürgen Habermas¹² kazao, pluralistička, zato što je narod imenica koja dolazi u pluralu. „Čak i ako populistu ne dođu na vlast, populistička retorika šteti političkoj kulturi jer podriva postojeće institucije. Da bi to učinili, oni će sugerisati da sistemom treba manipulirati. Sjetimo se ne tako davnih izbora u Austriji i Americi, gdje je Donald Trump u jednom trenutku rekao da neće prihvatiti rezultate izbora, ako na njima ne pobijedi.“¹³

Kako opisati vladajući stil populista?

Prije svega populistu napadaju nezavisne institucije, proglašavajući ih neprijateljima naroda. Oni su jedini koji sprovode istinsku volju *pravog naroda*. Jako im je važno diskreditovati aktivnosti civilnog društva, jer u njihovom diskursu civilno društvo ne može biti dio naroda, ako im se suprotstavlja, kao jedinim autentičnim narodnim

¹¹ *Mark Rutte*, holandski političar je sadašnji premijer Holandije, počev od 2010. godine i vođa Narodne stranke za slobodu i demokratiju od 2006. godine.

¹² *Jürgen Habermas* je rođen u Diseldorfu, 1929, njemački je sociolog i filozof, pobornik kritičke teorije i pragmatizma, jedan od vodećih svjetskih intelektualaca, najpoznatiji po svojoj teoriji komunikativne akcije i koncepta javne sfere koji je predstavljen u njoj, profesor političkih nauka na Univerzitetu Florida, SAD.

¹³ Jürgen Habermas, Nove mogućnosti za Evropu, korišćeni tekst je skraćena verzija govora sa konferencije *Nove perspektive za Evropu, održane 21. 09. 2018. u Školi za humanistiku Geteovog univerziteta u Frankfurtu*, <https://pescanik.net/nove-mogucnosti-za-evropu/>.

predstavnicima.¹⁴ Rodrik kaže da se „populisti *groze* institucionalnog ograničavanja izvršne vlasti. Budući da tvrde da predstavljaju *narod kao takav*, oni sva ograničenja svoje moći shvataju kao podriivanje narodne volje. Po njima, takva ograničenja mogu služiti jedino *neprijateljima naroda* — manjinama i strancima (u slučaju desnih populista) ili finansijskim elitama (u slučaju lijevih populista). (...) Populistička odbojnost prema institucionalnim ograničenjima proširuje se i na ekonomiju, u kojoj totalna kontrola *u interesu naroda* znači da se populističkoj vlasti ne smiju postavljati nikakve prepreke u vidu nezavisnih regulatornih tijela, nezavisnih centralnih banaka ili pravila globalne trgovine. Ali dok je populizam u političkom domenu skoro uvijek štetan, ekonomski populizam ponekad može biti opravdan.“¹⁵

Ne pamti se ni jedna izborna kampanja u Americi koja je bila toliko povezivana s ‘populizmom’, kao kampanja iz 2015–2016. godine. I Donald Tramp i Berni Sanders nazivani su „populistima“.

Taj termin se najčešće koristi kao sinonim za „protivnike establišmenta“ i čini se nezavisno od nekih određenih političkih ideja, kao da je ‘važno samo ponašanje, a ne i sadržaj’. Otuda se termin prvenstveno povezuje i sa određenim raspoloženjem i emocijama: populisti su ‘ljuti’, njihovi glasači su ‘razočarani’ ili hronično ‘nezadovoljni’.¹⁶

Slično se govori i o političkim liderima u Evropi i njihovim sljedbenicima, na primjer „Marin le Pen i Gert Vilders se označavaju kao populisti. Oboje su bez ikakve sumnje desničari. Ali Sandersov slučaj pokazuje da i ljevičari dobijaju etiketu populista; takvu etiketu nose i Siriza u Grčkoj, ljevičarska koalicija koja je u januaru 2015. godine osvojila vlast, i Podemos u Španiji, koji se zajedno sa Sirizom oštro protivi stavu Angele Merkel da su mjere štednje pravi odgovor na dužničku krizu u Evropi. Oba pokreta, naročito Podemos, igraju na kartu osjećanja podstaknutog takozvanom *ružičastom plimom* u Latinskoj Americi, gdje su populističke vođe kao što su Rafael Korea, Evo Morales i, prije svega, Ugo Čavez postigli veliki uspjeh. Ipak, šta svi ti politički akteri imaju zajedničko? Ako se slažemo s Hanom Arent da je političko rasuđivanje sposobnost uočavanja odgovarajućih razlika, onda rasprostranjeno povezivanje desnice i ljevice u govoru o populizmu treba da nas natjera na razmišljanje.¹⁷

Globalizacija je u ozbiljnom problemu. U SAD „izbor Donalda Trampa i poplava predloga da se raskinu stari trgovinski ugovori i odbije sklapanje novih, te da se granice zatvore za imigrante — sugerišu prevagu populističkih i antiglobalizacijskih snaga. Neprijateljsko raspoloženje prema globalizaciji može se vidjeti i u pobjedi BREXITA,

¹⁴ Vidjeti fusnotu 8.

¹⁵ Dani Rodrik, *U odbranu ekonomskog populizma*, 18. 01. 2018, <https://pecscanik.net/u-odbranu-ekonomskog-populizma/>, 11. 09. 2018.

¹⁶ Međunarodni naučni skup-tribina, *Šta je nama populizam*, 31. oktobra 2017. u CZKD-u, učesnici: Jan-Werner Müller, Vesna Pešić i Dubravka Stojanović, <https://pecscanik.net/sta-je-populizam/>, 14. 09. 2018.

¹⁷ *Ibid.*

usponu pokreta *Pet zvjezdica* u Italiji, velikom broju glasova koje su dobili kandidati ekstremne desnice u Austriji i Holandiji, kao i u izbornim rezultatima lijevih i desnih antiglobalista u Francuskoj¹⁸, kao i nizu drugih primjera novog talasa populizma.

Uprkos tolikom govoru o populizmu, zbog kojeg je bugarski politikolog Ivan Krastev¹⁹, jedan od najpronicljivijih analitičara današnjeg demokratskog života, nazvao naše vrijeme *dobom populizma*, veliko je pitanje „da li znamo o čemu govorimo“. Citirajući zvaničnika iz Turske, Krastev kaže: „Drugi svjetski rat je završen, ali Prvi još traje“, te da Evropska unija još uvijek ne priznaje da živimo u svijetu u koji se vratila geopolitika, u kome su vlade i veći dio javnosti opsjednuti granicama i teritorijama i gdje je nacionalni ponos važniji od ekonomskog rasta. Problem je sa Zapadnim Balkanom, gdje EU odbija da se ponaša i misli kao geopolitički igrač. Njen je cilj da se u Srbiji, Crnoj Gori, Bosni i Hercegovini, Kosovu, Makedoniji i Albaniji, obnavljanjem izgleda za članstvo u EU podstaknu reforme. To je zaista hrabar potez u trenutku kada se evropske institucije suočavaju sa porastom populizma u većini zemalja Evropske unije. Brisel dobro procjenjuje da je *status quo* neodrživ. Ali ova konstatacija bez propratnih mjera vodi ka nestabilnosti u regionu. „Na Zapadnom Balkanu postoji realna opasnost od ukrajinskog scenarija, to jest da podrška vlasti evropskim integracijama može izazvati jaču reakciju protivnika proširenja (Rusije) od podrške javnosti tom projektu“,²⁰ smatra Krastev.

Očigledno da je Balkan ponovo aktuelan, prije svega zbog izbjegličke krize koja je duboko potresla region. Poslije perioda u kojem je EU važila za organizaciju koja *daje premalo novca a postavlja previše uslova*, u njemu opet jača želja za evropskim integracijama. „Mi naprosto ne raspoložemo ničim što bi ličilo na teoriju populizma“, zaključuje Miler, a „po svoj prilici nedostaju nam i koherentni kriterijumi na osnovu kojih bismo odredili kad politički akteri postaju populisti u nekom smislenom značenju te riječi. Na kraju krajeva, svaki političar — naročito u izbornim demokratijama — želi da se dopadne narodu, da ispriča priču koju će najveći broj građana razumjeti i pogodi što *običan svijet* misli i osjeća.“²¹

Pored toga što su antielitisti, populisti su uvijek i *antipluralisti*. Populisti tvrde da samo oni predstavljaju narod. Primjer turskog predsjednika Redžepa Tajipa Erdogana koji, uprkos svojim mnogobrojnim

¹⁸ Suzanne Berger, *Globalizacija i populizam*, Boston Review, 30. 01. 2018. <https://pescanik.net/globalizacija-i-populizam/>, 10. 02. 2018.

¹⁹ *The populist moment. 2007*, Ivan Krastev (1965), politički naučnik, predsjednik Centra za liberalne strategije u Sofiji, stalni član IWM (Institut za humanističke nauke) u Beču, Richard von Weizsäcker, član Robert Bosch Stiftung u Berlinu. Član je osnivačkog odbora Evropskog savjeta za inostrane odnose, član odbora povjerenika Međunarodne krizne grupe i učestvuje u izradi analiza za The New York Times.

²⁰ *Ibid.*

²¹ Vidjeti fusnotu 16.

domaćim kritičarima, na partijskom kongresu izjavljuje: „Mi smo narod. A ko ste vi?“ Naravno da su njegovi protivnici takođe Turci. Kao što je već rečeno, populizam je uvijek *oblik politike identiteta*, ali *nije su sve politike identiteta populističke*. Iz tog shvatanja populizma kao oblika politike identiteta čiji je cilj *isključivanje* slijedi i shvatanje da je populizam opasan za demokratiju. „Populisti, ne samo što uspješno koriste sukobe, nego i podstiču polarizaciju, a prema svojim političkim protivnicima odnose se kao prema neprijateljima naroda.“²²

Populisti ne zaziru čak ni od donošenja ustava. Venecuela, pa i neke evropske zemlje, očigledni su primjeri. Otuda im ustavi ne služe kao sredstvo za očuvanje pluralizma, nego za njegovo eliminisanje. Sve to ni najmanje ne ide na ruku demokratiji. Opasnost za nju danas nije neka obuhvatna ideologija koja sistematski poriče demokratske ideale. Opasnost je populizam — iskvareni oblik demokratije, koji obećava da će vratiti najviše demokratske ideale (*Nek narod vlada!*). Drugim riječima, opasnost dolazi iz samog demokratskog svijeta — politički akteri koji su izvor te opasnosti govore jezikom demokratskih vrijednosti. „To što je krajnji rezultat politika koja je očigledno antidemokratska treba sve da nas zabrine i pokazuje da postoji potreba za istančanim političkim prosuđivanjem koje će nam pomoći da tačno odredimo gdje se završava demokratija, a gdje počinje opasnost.“²³

Prije više od četvrt vijeka, jedan tada praktično nepoznat zvaničnik Stejt departmenta, objavio je članak koji je izašao na *zao glas* i uglavnom bio pogrešno shvaćen. Autor je bio Frensis Fukujama, a naslov članka je glasio „Kraj istorije“.²⁴

Lijevi i desni populizam

Posebnu zabrinutost izaziva to što snažna retorika koja je u sprezi sa etnocentrizmom i ksenofobijom se već duže vremena ne nalazi na marginalnom nivou, tako da su je polako počele prihvatati i ustaljivati kao praksu one političke partije u Evropi koje ne vide drugi način da se odupru ekstremnim desničarskim porukama koje bude niske strasti, kojima se ukupna politička atmosfera radikalno podgrijava, dovodeći ponekad do stvaranja visokih društvenih tenzija u pojedinim evropskim državama. Zahvaljujući takvoj klimi populizam ekstremne desnice postaje još popularniji, što za rezultat ima stvaranje novih političkih stranaka i pokreta, ranije nepoznatih, koje uklanjaju tvrdokorne političke forme, najčešće upotrebljavajući radikalnu antimigrantsku retoriku, slikovito objašnjava Srzić.²⁵

²² *Ibid.*

²³ *Ibid.*

²⁴ Francis Fukuyama, *Kraj istorije i poslednji čovjek*, CID, Romanov, Podgorica — Banjaluka, 1998.

²⁵ A. Srzić, *AfD, Kurz, Babiš: Novi desni populizam uvukao se u srce Europe*, <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/afd-kurz-babis-novi-desni-populizam-uvukao-se-u-srce-europe-foto-20171024>, 15. 09. 2018.

Migrantska i finansijska kriza stvorile su u Evropi u posljednjih desetak godina „trend koji nepogrešivo vuče Evropu u smjeru populizma. Građani sve više traže promjenu *statusa quo* i sistema za koji vjeruju da je podešen upravo protiv njih. Rezultati nedavno sprovedene ankete o popularnosti stranaka u Italiji i Njemačkoj alarmirali su Evropu, gotovo u jednom danu. U Italiji je ekstremno desničarska *Sjeverna liga*²⁶ prema svim istraživanjima javnog mnjenja postala najpopularnija stranka, ostavivši ubjedljivo iza sebe lijeve, takođe populistički nastrojene pripadnike *Pokreta pet zvjezdica*.²⁷ *Alternativa za Njemačku* (AfD)²⁸ jasno profilisane desne orijentacije nadmašila je Socijaldemokratsku stranku lijevog centra i postala druga najpopularnija politička partija u toj zemlji. Takav trend prisutan je i u još jednom broju evropskih zemalja sa dugom demokratskom tradicijom.

U Mađarskoj su populistu uspostavili stabilnu vlast i postigli i zapažene ekonomske uspjehe, što im dugoročno obezbjeđuje sigurnu političku budućnost. Sljedstveno tome, promjene sa populističkim predznakom su se počele događati i u ostalim zemljama *Višegradske grupe*. U Grčkoj se krajnja ljevica *Siriza*²⁹, predvođena populističkim liderom Aleksisom Ciprasom, čvrsto pozicionirala i uprkos brojnim opterećenjima, pa i čestim tenzijama prisutnim u grčkom društvu, reklo bi se dosta stabilno drži vlast. Netrpeljivost koja postoji između populističkih i progresivnih krugova u okviru EU, skoro da je poprimila institucionalnu političku formu. To potkrepljuje činjenica da su „nedavno mađarski premijer Viktor Orban i italijanski vicepremijer Mateo Salvini prozvali francuskog predsjednika Emanuela Makrona, kao svog glavnog suparnika u Evropi, obzirom da je naklonjen imigraciji. On je prihvatio poziciju njihovog suparnika jer se, kako kaže, duboko protivi nacionalizmu i politici mržnje.“³⁰

Sada već nemalom spisku onih koji čine okosnicu evropske populističke scene, svakako treba dodati i lidera španskog *Podemosa* Pabla Iglesiasa,³¹ čija je stranka imala odlučujuću ulogu u svrgavanju kon-

²⁶ *Sjeverna liga za nezavisnost Padanije* je parlamentarni, separatistički pokret u Italiji. *Lega Nord* se od 1991. zauzima za nezavisnu Padaniju, odnosno šire područje doline rijeke Po, koja se nalazi na sjeveru zemlje.

²⁷ *Pet zvjezdica (M5S) ili Movimento cinque stelle* je italijanski politički pokret kojeg je osnovao komičar Beppe Grillo uz pomoć internetskog preduzetnika Gianroberta Casaleggia. Pokret se suprotstavlja korupciji za koju smatraju da je uzela maha u italijanskoj politici i zagovaraju održivi razvoj, neposrednu demokratiju, i euroskepticizam.

²⁸ *Alternativa za Njemačku* (njem.: *Alternative für Deutschland*, AfD) je njemačka konzervativna i euroskeptična politička stranka osnovana 2013. Stranka se zalaže za prekid saradnje s eurozonom, protivni se euru, imigraciji i istospolnim brakovima.

²⁹ *Syriza*, koalicija ljevice, na čelu sa liderom Alexisom Tsiprasom, aktuelnim grčkim premijerom, od 2015.

³⁰ P. M. Žonja, D. Brumec, *Populisti sve jači u Evropi*, Večernji list, Zagreb, 7. 09. 2018. <https://www.vecernji.hr/vijesti/populisti-sve-jaci-u-evropi-1268376> — www.vecernji.hr

³¹ *Pablo Iglesias*, španski političar, mladi vođa novoformirane partije *Podemos* (2014), koji je na evropskim izborima izabran i za člana Evropskog parlamenta.

zervativnog španskog premijera Rahoja, zatim neizostavno i britanski UKIP, vođen od strane populističkog lidera Najdžela Faraža,³² kao i populističku ljevičarsku stranku, švedske *Demokrate*.³³

Kada je Mario Monti³⁴ zamijenio Silvia Berlusconi na mjestu premijera 2011. godine, činilo se da se prisutan talas populizma u Italiji povukao. Berlusconi je ipak, u međuvremenu sklopio savez sa populističkom (desničarskom) *Sjevernom ligom* Matea Salvina i, takođe populističkom (praktično neofašističkom) grupom *Fratelli d'Italia*³⁵. Na ovogodišnjim izborima *Pokret pet zvjezdica* je odnio pobjedu, a *Sjeverna liga* je uspjela da u okviru izborne koalicije *Centro-destra* (desnog centra) na unutrašnjem planu nadvlada Berlusconi „Činjenica da je ljevica, gotovo svuda u rasulu, dok je ekstremna neokonzervativna desna internacionala u usponu — ne znači da staru podjelu na ljevicu i desnicu treba zamijeniti podjelom na populizam i antipopulizam. Možda treba učiniti upravo suprotno, jer ovo nije sukob različitih političkih stilova (demagozi protiv umjerenjaka), već različitih pogleda na svijet. Pravi izazov za ljevicu je da populističkom konzervativizmu suprotstavi istinski egalitaran i progresivan projekat i da ponovo preuzme ulogu iscjelitelja društvenih trauma u podijeljenom, nesigurnom i naizgled besmislenom globalizovanom svijetu.“³⁶

Gligorov smatra da se „levi i desni populizam razlikuju, jer je prvi klasni dok je drugi nacionalistički. Među njima, međutim, postoje sličnosti u sredstvima, a ponekad i u poželjnim ciljevima. U uslovi- ma zaoštrene ideološke konkurencije i pogotovo međudržavnih, posebno teritorijalnih sporova, desni populizam ima veću mobilizacionu snagu i stoga veće izgleda da osvoji vlast. Oba su autoritarna, gde je teže demokratizovati desni autoritarizam.“ Oba valja razlikovati od totalitarnih sistema, mada ka njima znaju da vode.³⁷

³² UKIP je desno orijentisana partija u Velikoj Britaniji, koja predvođena aktuelnim liderom Nigelom Farageom zagovara izlazak Ujedinjenog kraljevstva iz EU.

³³ *Švedska socijaldemokratska partija*, osnovana je 1889. godine, što je čini najstarijom političkom strankom u Švedskoj. Lider stranke od 2012. godine je Stefan Löfven, a takođe je i premijer Švedske. Politički program socijaldemokrata se zasniva na slobodi, jednakosti i solidarnosti, a stranka daje prioritet stvaranju novih radnih mjesta i obezbjeđivanju boljeg obrazovanja za sve. Socijaldemokratska partija je najveća politička partija u Švedskoj i nalazila se u vladi zajedno sa Zelenom strankom tokom izbornog perioda od 2014. do 2018. godine.

³⁴ *Mario Monti*, ekonomista, italijanski premijer 2011–2013, evropski komesar za unutrašnje tržište, usluge, carine i poreze 1995–1999, rektor milanskog univerziteta *Bokoni* u Italiji.

³⁵ *Fratelli d'Italia* (*Italijanska braća*) je nacionalna konzervativna politička partija u Italiji, predvođena stranačkim liderom, novinarkom Giorgiom Meloni, nekadašnjom ministarkom omladine u Berlusconijevoj vladi i predsjednicom omladine Italije.

³⁶ I. Balampanidis, *Više od populizma*, Peščanik. net, <https://pescanik.net/vise-od-populizma/>, 11. 04. 2018.

³⁷ Vladimir Gligorov, *Demokratija, pluralizam i ekstremizam*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, decembar 2017. <https://pescanik.net/demokratija-pluralizam-i-ekstremizam/>

O tome Dolenc kaže: „Cas Mudde, nizozemski politolog, tvrdi da je populizam neliberalna demokratska reakcija na nedemokratski liberalizam koji karakterizira današnja društva — jer doista, suvremeni režimi koji se vole zvati demokracijama sve manje odgovaraju potrebama svojih stanovnika, a sve više se oslanjaju na tehnokratsku ekspertizu koja legitimira elitne interese. Upravo liberalna elita najčešće poseže za etiketom ‘populizma’ u smislu demagogije, sugerirajući da političari obećavaju stvari koje je nemoguće ostvariti. (...) Egalitarne sklonosti i sklonosti redistribuciji tumače se kao atavističke vrijednosti. Iz liberalne perspektive, funkcija etiketiranja nečeg kao populističkog, jest da se opravda tehnokratsko nedemokratsko upravljanje“, kaže Dolenc, navodeći da progresivna lijeva alternativa, da bi se uopšte probila, mora koristiti neke elemente populizma. No kritika elita nije dovoljan element da bismo neku politiku nazvali populističkom. „Ono što vidim kao distinkciju populističke politike“, kaže Dolenc, je govor u ime, odnosno jedan u osnovi antipluralistički poriv koji tvrdi, *mi smo jedini pravi predstavnici naroda, a svi ostali su nelegitimni*. Osim toga, populistička politika imaginira *nekakav* homogeni narod čiji interes tobože predstavlja.³⁸

„Velika su bila očekivanja da će 2017. godina biti zapamćena po trijumfu populizma u Evropi.“³⁹ Međutim, nije se ipak tako dogodilo. Umjesto takvog scenarija, tu godinu su obilježile aktivnosti samozvanih pokreta koji zamjenjuju ili eliminišu tradicionalne političke partije. Gotovo svuda „široj evropskog kontinenta sve više glasača smatra da su tradicionalne političke partije zaokupljene sopstvenim interesima i gladne moći“.⁴⁰ Međutim, bilo bi prilično iluzorno povjerovati u sposobnost ovih pokreta da demokratski oplemene evropski politički prostor.

Demokratski procesi u sjenci populizma

Pretprošlogodišnji izbori u Češkoj potvrdili su utisak da Evropa sve više *klizi u desno*. Desni populistički pokreti sve su popularniji, a nove stranke koje, koliko do juče nijesu postojale, ruše postojeće okoštale političke nomenklature, pritom se služeći radikalnom retorikom, koja je u najvećoj mjeri usmjerena protiv useljenika.⁴¹ Na izborima je pobijedio populistički pokret biznismena Andreja Babiša. Iako je prema ekonomskim pokazateljima zemlja dobro stajala, Česi su se odlučili okrenuti u desno. Samo ime stranke — *Akcija*

³⁸ Srećko Pulig, *Nismo isti populist*, Novosti, politika / svijet, Zagreb, 03. srpnja 2017.

³⁹ Jan-Werner Müller, *Politički pokreti i demokratija*, Peščanik. net, 18. 01. 2018. <https://pescanik.net/politicki-pokreti-i-demokratija/>

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ Vidjeti fusnotu 31.

*nezadovoljnih građana (ANO)*⁴² — govori da je u prvom redu riječ o pokretu, a ne o dosljednoj političkoj platformi. Pobjedu na izborima odnio je, upravo na priči o borbi s korupcijom i protivimigrantskoj retorici, poručujući da će *došljacima zalupiti vrata*. No, ipak on nije klasični evropski populistu u smislu da je evroskeptik. Babiš je pobornik češkog članstva u Evropskoj uniji, ali želi aktivniju ulogu zemlje *za stolom* u Briselu, kako bi se pronašlo zajedničko stajalište o dvostrukomkvalitetuhrane i imigraciji. Protivi se i dubljoj integraciji u EU i usvajanju eura kao valute.

I u Austriji su birači odlučili da odbace socijaldemokratske premijere i okrenu se desnom populizmu. Na pretprošlogodišnjim izborima je pobijedio Sebastian Kurc, zvijezda *Austrijske narodne stranke (ÖVP)*,⁴³ koji je svoju predizbornu kampanju usmjerio na protivimigrantsku politiku. On je praktično preuzeo radikalnu protivimigrantsku retoriku desnim populistima iz *Slobodarske stranke*.⁴⁴ Kurc se u predizbornoj kampanji posebno bio okomio na dječiji dodatak za građane Evropske unije koji rade u Austriji, a djeca im žive u zemljama porijekla (vjerovatno, pretežno u zemljama jugoistočne Evrope).

Iako je na izborima u Njemačkoj, u septembru pretprošle godine, pobijedila politika kontinuiteta Angele Merkel, glavni akteri izbora su bili desni populistu iz *Alternative za Njemačku (AfD)*. Nekada jedan od čelnika stranke, Alexander Gauland⁴⁵ bio je oštro kritikovan zbog stava da se Njemačka ne bi trebalo stidjeti svojih vojnika iz Drugog svjetskog rata. U strahu od neobuzdanog rasta *AfD-a*, Merkel je bila primorana da uzmakne i odustane od politike otvorenih vrata prema izbjeglicama.

Evropa je odahnula kada je Emanuel Makron u drugom krugu predsjedničkih izbora u Francuskoj pobijedio Marin Le Pen. Tom prilikom je Krugman napisao: „Užasava me mogućnost pobjede Marin Le Pen, ali skoro podjednako strahujem od toga da Brisel i Berlin Makronovu pobjedu shvate kao znak da je BREXIT bio puka anomalija i da se evropski glasači zastrašivanjem mogu natjerati da prihvate sve što im njihove elite serviraju kao nužni izbor.”⁴⁶ Iako nije desni populistu, Makron je sa svojim pokretom *Naprijed! (En Marche!)* porazio konkurenciju kandidata etabliranih političkih stranaka

⁴² *ANO 2011* je populistička politička stranka koja djeluje u Češkoj, a koju je osnovao Andrej Babiš, poslovni čovjek poznat kao druga najbogatija ličnost u zemlji. Nastala je na osnovu pokreta *Akcija nezadovoljnih građana*.

⁴³ *Austrijska narodna stranka* je najveća austrijska stranka. Politički program se zasniva na konzervatizmu, umjerenom euroskepticizmu, umjerenom desničarskom populizmu i hrišćanskoj demokratiji.

⁴⁴ *Slobodarska partija Austrije* (nem. *Freiheitliche Partei Österreichs, FPÖ*) je nacionalistička politička partija u Austriji. Njen predsjednik je Hajnc-Kristijan Štrahe.

⁴⁵ *Alexander Eberhardt Gauland* je njemački političar, novinar i advokat koji je od 2017. bio lider njemačke političke partije *Alternativa za Nemačku (AfD)* u *Bundestagu* i član *Bundestaga* (MdB).

⁴⁶ Paul Krugman, *Kuda ide Evropa?*, 6. 05. 2017, <https://pescanik.net/kuda-ide-evropa/>, 12. 09. 2018.

i potvrdio trend uspjeha političara koji se bore protiv ustaljenih političkih praksi.

Nakon što je preuzela stranku od oca, Marin Le Pen je shvatila da ne može pobijediti na izborima s krajnje desnim programom, pa se tokom kampanje umjerenije zalagala za izlazak iz eurozone, a predlagala je i referendum o izlasku Francuske iz Evropske unije. Najavljivala je da će se čvrstom rukom obračunati s islamskim fundamentalizmom u kojem vidi uzrok terorizma, na čijem se udaru država našla posljednjih godina. Takođe je najavljivala i drastično smanjenje broja imigranata.

U teorijama analitičari karakterišu ovakve stranke kao patriotske, nacionalističke ili krajnju desnicu. Ali iako se ove stranke zaista bore za patriotske i nacionalističke ciljeve, iako je njihova retorika ponekad zaista ekstremna, bilo bi pogrešno jednostavno ih smatrati nasljednicima duge tradicije evropskog nacionalizma krajnje desnice, smatra Brubaker. „Za razliku od *Nacističke stranke* ili fašističkih stranaka u Evropi između dva svjetska rata, ili malih neonacističkih ili neofašističkih stranaka poslijeratne Evrope, one ne djeluju protiv sistema; one ne odbacuju demokratski ustavni poredak. Nisu čak ni dosljedno desničarske. Za razliku od svog konzervativnog protivnika, François Filona, Le Pen svoju stranku predstavlja kao *ni desnu, ni lijevu* i obećava da će braniti radnike od *divljačke globalizacije*. Umjesto da ih *utrpavamo* u neodgovarajuće stare kateogrije, trebamo uvidjeti da su mnoge antiimigrantske stranke danas izgradile novi politički diskurs koji bismo mogli nazvati *civilizacionizmom*“, konstatuje Brubaker.⁴⁷

Srzić kaže da se „Evropa *radovala*, nakon što *islamofob*, kako ga u javnosti etiketiraju, Gert Wilders,⁴⁸ nije pobijedio na pretprošlogodišnjim izborima u Holandiji, a što je dovelo do apsurdne situacije da cijela Evropska unija slavi zato što je jedna ekstremistička stranka osvojila ‘samo’ 20 mandata i postala po snazi druga stranka na rascjepkanoj političkoj sceni zemlje osnivača Evropske unije. Wilders je slavu stekao oštrom retorikom prema imigrantima, posebno onima koji dolaze iz islamskih zemalja. U programu, kojim je njegova *Stranka za slobodu (PVV)*⁴⁹ izašla na izbore, pisalo je da žele zabraniti džamije, *Kuran*, izvući Holandiju iz EU i zaustaviti ulazak muslimanskih migranata.“⁵⁰

Stiv Benon,⁵¹ bivši politički strateg Donalda Trampa vjeruje da je sada *savršen* trenutak za realizaciju projekta rušenja EU, nakon što

⁴⁷ Rogers Brubaker, *Novi jezik evropskog populizma; Zašto „civilizacija“ dolazi na mjesto nacije*, <http://algoritam.net/2018/08/30/novi-jezik-evropskog-populizma-zasto-civilizacija-dolazi-na-mjesto-nacije/>, 28.09. 2018.

⁴⁸ *Geert Wilders* je holandski političar koji je lider *Partije za slobodu* od osnivanja 2006. Wilders je parlamentarni lider njegove stranke u Predstavničkom domu. Poznat je po svojim kritikama o islamu, a njegovi pogledi su ga učinili izrazito kontroverznom figurom, ne samo u Holandiji, već i u Evropi.

⁴⁹ *Ibid.*

⁵⁰ Vidjeti fusnotu 31.

⁵¹ *Stephen Kevin Bannon* (1953), strateg, bivši investitor i bivši izvršni direktor Breitbart News. Bio je glavni šef Bijele kuće u administraciji američkog

je Švedska, poznata kao liberalna zemlja, na izborima u rekordnom broju glasala za ekstremnu desnicu koja želi referendum o izlasku, navodi Bogetić.⁵² Benon, koji je pomogao Trampu da uđe u Bijelu kuću, želi da sprovede sličnu *antiestablishment revoluciju* u EU, kako bi na izborima sljedeće godine evroskeptici iz svih djelova Unije ušli u Evropski parlament. Već je pridobio renomiranog italijanskog evroskeptičnog lidera, ministra unutrašnjih poslova Matea Salvinija, a njegov projekat hvali još jedan žestoki kritičar EU, mađarski premijer Viktor Orban. Kada je o Orbanu riječ, treba podsjetiti na Milerove stavove, da „ljudi poput Orbana uživaju u tome da ih nazivaju „neliberalnim demokratima“. Konačno, upravo je Orban u svom govoru iz 2014. obećao da će izgraditi „neliberalnu državu“. Orban za sebe, takođe tvrdi da je vatreni borac za demokratiju i pozdravlja pobjede drugih populista, poput Trampa, kao udarce na *liberalnu nedemokratiju*, dok istovremeno podriva mađarsku demokratiju gušeći medijski pluralizam i manipulišući izbornim sistemom.“⁵³

Benon se sada okrenuo sjevernim članicama EU, gdje je stekao još jednog poštovaoca, holandskog nacionalistu, više puta pominjanog Gerta Vildersa, koji je pozivajući na ukidanje EU izjavio da vam je „ponekad potreban katalizator“ i da „treba pozdraviti svaku Benonovu inicijativu“. Benon svoj projekat naziva *Pokret*, a riječ je o političkom poduhvatu smišljenom da ubijedi evroskeptične lidere da krenu u koordiniranu kampanju za izbore za Evropski parlament u maju 2019. godine. On želi da populisti svrgnu *liberalni establishment* EU i primoraju Brisel da vrati ovlašćenja državama članicama, što bi po mišljenju pristalica EU uništilo evropsku političku i monetarnu uniju. Međutim, Benon tvrdi da to nije krajnji cilj. „Smatram da cilj nije uništenje Evropske unije.“ Umjesto toga, on kaže da Pokret teži da *napuni* parlament EU u Strazburu partijama koje se slažu oko četiri stvari: više suverenih prava za članice, snažnije granice, manje imigracije i izbacivanje onoga što on smatra radikalnim islamom iz Evrope. No ipak ujedinjavanje euroskeptičnih partija u stilu američkih kampanja može se pokazati kao nemoguća misija. Naime, Salvini i Orban žele da oslabe EU, ali ne i da je napuste, Vilders želi da je uništi, a francuska ekstremna desničarka Marin Le Pen hoće reformu EU, prije nego što raspiše referendum o francuskom članstvu. Salvini je kazao da su izbori u maju iduće godine „posljednja šansa za Evropu“, a italijanski šef diplomatije Enco Moavero⁵⁴ ih opisuje

---

predsjednika Donalda Trampa tokom prvih sedam mjeseci Trampovog mandata. Banon je bio oficir u mornarici Sjedinjenih Država krajem sedamdesetih i početkom osamdesetih godina prošlog vijeka.

⁵² Nada Bogetić, *Pohod za podrievanje EU: Benon traži regrute na sjeveru*, Reuters, 13. 09. 2018. <http://www.vijesti.me/svijet/pohod-za-podrievanje-eu-benon-trazi-regrute-na-sjeveru-1003990>

⁵³ Jan-Werner Muller, *Spasavanje liberalizma*, 21. 04. 2018, <https://pescanik.net/spasavanje-liberalizma/>, 16. 09. 2018.

⁵⁴ *Enzo Moavero Milanese* (rođen 1954. u Rimu) je italijanski nezavisni političar i profesor prava, ministar vanjskih poslova u kabinetu Giuseppea Conteja od

kao „prve prave izbore za budućnost Evrope“. Benon smatra da bi sa trećinom mjesta u Evropskom Parlamentu evroskeptični poslanici predstavljali ozbiljnu manjinu koja se ne može zanemariti. Snage koje podržavaju EU gledaju na populističke evroskeptike kao na egzistencijalnu prijetnju, koja može dovesti do raspada *bloka* i uspona nacionalizma, koji je već doveo do dva svjetska rata. „Čak su i konzervativni saveznici evroskeptika zabrinuti“, smatra Bogetić.⁵⁵

Da li je Evropa zakasnila?

„Stranke koje su neprijateljski nastrojene prema idealu evropske solidarnosti, imigraciji i euru, sve su jače... Populizam pobjeđuje širom Evrope, rekao je Dominik Reine pariski akademik, koji je dugo pratio aktivnosti *Nacionalnog fronta*.“⁵⁶ To su razlozi zbog kojih mediji danas u svijetu s razlogom postavljaju otvoreno pitanje, da li je već kasno?

„Na svim izborima kriza se produbljuje, uprkos komentarima koji kažu da nestaje i da se vraćamo u normalu“, rekao je i dodao da je moguće da će anti-sistemske, anti-EU partije dobiti većinu na evropskim parlamentarnim izborima u maju naredne godine, tvrdeći da je Evropa na ivici nove velike krize. Ipak, treba naglasiti da još uvijek EU predstavlja najsnažniji trgovinski blok na svijetu, sa ekonomijom koja čini četvrtinu svjetskog BDP-a. Hrvatski premijer Plenković ističe tri bitna iskoraka koja se mogu smatrati ključnim za vjerodostojnost i održivost EU. „Prvo, evropski projekat mora imati snažniji demokratski legitimitet, zbog čega je važno vratiti povjerenje građana u institucije. Živimo u vremenu sve prisutnijeg djelovanja populističkih snaga, koje kao odgovor na postojeće izazove nude neostvariva rješenja utemeljena na mitovima, a ne na činjenicama. Drugo, zajedničke politike EU, evropski budžet od 150 milijardi eura godišnje i njegova redistributivna snaga, moraju se konkretnije osjetiti u svakodnevnom životu građana. I treće, EU mora djelotvornije pridonijeti globalnom upravljanju i pozicionirati se kao relevantan globalni akter u političkom, bezbjednosnom i odbrambenom pogledu.“⁵⁷

---

juna 2018. godine. Takođe je predsjedavajući Organizacije za bezbjednost i saradnju u Evropi. Ranije je bio zamjenik generalnog sekretara Evropske komisije (2002–2005) i italijanski ministar za evropske poslove u Montijevoj i Lettinov Vladi od novembra 2011. do februara 2014. godine. Potomak je Ferdinanda Bocconija, koji je osnovao Univerzitet Bocconi u Milanu. Diplomirao je pravo na Univerzitetu Sapienza u Rimu i nastavio postdiplomske studije u Belgiji na elitnom koledžu Evropa. Profesor je evropskog prava na Pravnom fakultetu LUISS i gostujući profesor na Koledžu Evropa.

⁵⁵ Vidjeti fusnotu 63.

⁵⁶ Radio Slobodna Evropa, Uzbuna zbog populizma: Da li je Evropa zakasnila?, 6. juni/lipanj, 2018, <https://www.slobodnaevropa.org/a/%C4%8Duvarevropskog-plamena-probudili-su-se-zbog-populizma-da-li-su-zakasnili-/29273147.html>

⁵⁷ A. Palokaj, *Da li su Evropljani zakasnili?*, Jutarnji list, Zagreb, 30. 3. 2017, str. 19.

„Evropske vrijednosti na koje se EU stalno poziva, ugrožene su unutar same Unije, a ona ih sve manje brani izvan svojih granica. Stoga će EU stalno morati dokazivati smisao svog postojanja. Politika proširenja učinila je Evropu područjem mira i prosperiteta. No danas, kad se u EU govori o politici proširenja, stiže se ponekad utisak da je riječ o nečemu u što ni sami ne vjeruju. Kad kažu da će neka od država-kandidata ući u članstvo kad ispuni sve uslove, kao da to čine sa olakšanjem, jer znaju da su one daleko od toga.“⁵⁸

Stoga, realno može izgledati da je EU perspektiva Zapadnog Balkana nejasna i na dugom štapu. Da bi imala veći politički uticaj, Unija mora biti politički odlučnija. Riječ *vam ne može vrijedjeti onoliko koliko biste htjeli ako je nejasna* i ako o nekim stvarima ne možete govoriti istim glasom. A Zapadni Balkan je područje o kojem Evropska unija definitivno, već duže vremena ne govori istim glasom.

Makron kaže, „potreban nam je autoritet demokratije, a ne autoritarna demokratija u Evropi“.⁵⁹

Manfred Veber (M. Weber) iz bavarskog CSU-a i jedan od najozbiljnijih pretendenta za Junkerovog nasljednika upozorava: „Suočeni smo sa vanjskim izazovima, EU je pod napadom iznutra od strane radikala, nacionalista i anti-Evropljana. Cijeli svijet je u dubokoj tranziciji. Danas je u pitanju opstanak evropskog načina života“.⁶⁰

Džozef Stiglic tvrdi da je Donald Tramp „bacio ručnu bombu u globalni ekonomski poredak — među sporazume koji uređuju kretanje robe, usluga i kapitala preko granica u pokušaju da se obezbijedi stabilnost“.⁶¹ On smatra da „globalizacija danas ne ide u korist mnogih siromašnih ljudi u svijetu. Nije dobra ni za životnu sredinu u mnogim djelovima svijeta. Ne doprinosi ni stabilnosti globalne ekonomije. Tranzicija od komunizma ka tržišnoj ekonomiji toliko je loše sprovedena da je, sa izuzetkom Kine, Vijetnama i još par istočnoevropskih zemalja, siromaštvo naglo povećano, a dohoci su mnogo sniženi.“⁶² Ne može se vratiti proces globalizacije unazad — ona je tu da ostane. Pitanje je kako da je natjeramo da funkcioniše. A ako će već funkcionisati, onda moraju postojati globalne javne institucije koje će odrediti pravila, kaže Stiglic.

„Države članice dijele vrijednosti Evropske unije u društvu u kojem vladaju uključivost, tolerancija, pravda, solidarnost i nediskriminacija.“⁶³ Međutim, brojne savremene globalne promjene koje se sva-

⁵⁸ A. Palokaj, J. list, 13. 9. 2017, str. 25

⁵⁹ Vidjeti fusnotu 57.

⁶⁰ *Manfred Weber* (1972) je njemački političar koji je od 2014. godine Lider Evropske narodne stranke u Evropskom parlamentu. Od 2004. je član Evropskog parlamenta (MEP) iz Njemačke. Član je Hrišćanske socijalne unije Bavarske, kao dijela Evropske narodne stranke.

⁶¹ Džozef Stiglic, *Globalizacija i njene protivvrječnosti — Antiglobalizacija u Trampovoj eri*, MIBA books, Beograd, 2018, str. 11.

⁶² Vidjeti prethodnu fusnotu, str. 361.

⁶³ O Evropskoj uniji, *Ciljevi i vrijednosti EU*, https://europa.eu/european-union/about-eu/eu-in-brief_hr

kodnevno događaju, neizbježno nose sa sobom ozbiljne rizike koji duboko prodiru u svijest društva i mijenjaju takve poglede na Evropu i njene proklamovane temeljne vrijednosti.

„U javnom mnjenju svih nacija Evrope stvara se ideja da novi izazovi pogađaju svaku zemlju na isti način i da ih zato treba zajednički savladavati. To sigurno podstiče maglovitu želju za politički efikasnom Evropom“.⁶⁴ Iz tih razloga liberalne političke elite danas tvrde, glasnije nego ikad, da treba unaprijediti evropsku kooperaciju u tri ključne oblasti. U „evropskoj spoljnoj i bezbjednosnoj politici, kažu, treba pojačati evropsko vojno prisustvo i tako omogućiti Evropi da iskorači iz sjenke SAD-a. U sferi zajedničke evropske azilantske politike, zahtijevaju strogu zaštitu spoljnjih granica Evrope i osnivanje prihvatnih centara u Sjevernoj Africi. Dok, pod geslom *slobodne trgovine*, teže da u pregovorima o BREXIT-u, kao i u pregovorima s Trampom, uspostave zajedničku evropsku trgovinsku politiku.“⁶⁵

Umjesto zaključka

Postavlja se nezaobilazno pitanje, gdje je danas Evropska unija u odnosu na njene fundamentalne vrijednosti i zašto u svim zemljama raste desničarski populistički otpor Briselu, te kako je u srcu Evrope, u jednoj od šest zemalja osnivača Evropske ekonomske zajednice, sklopljen savez desničarskog i ljevičarskog populizma, utemeljen na zajedničkom antievropskom političkom programu?

Literatura i izvori

- Balampanidis Ioanis, *Više od populizma*, Peščanik. net, <https://pescanik.net/vise-od-populizma/>, 2018.
- Banac Ivo, *Raspad Jugoslavije-eseji o nacionalizmu i nacionalnim sukobima*, Durieux, Zagreb, 2001.
- Berger Suzanne, *Globalizacija i populizam*, BostonReview, 2018. <https://pescanik.net/globalizacija-i-populizam/>.
- Bobbio Norberto, *The Future of Democracy*, Oxford: Polity Press, 1987.
- Bogetić Nada, *Pohod za podriivanje EU: Benon traži regrute na sjeveru*, Reuters, 2018.
- Brubaker Rogers, *Novi jezik evropskog populizma; Zašto „civilizacija“ dolazi na mjesto nacije*, <http://algoritam.net/2018/08/30/novi-jezik-evropskog-populizma-zasto-civilizacija-dolazi-na-mjesto-nacije/>, 2018.
- Cagapray Soner, *Novi Sultan*, PROFIL, Zagreb, 2017.
- Cavanagh Matt, *Against Equality of Opportunity*, Oxford: Oxford University Press, 2002.
- Čomski Noam, *Hegemonija ili opstanak*, Rubikon, Novi sad, 2008.
- Fukuyama Francis, *Kraj istorije i poslednji čovjek*, CID, Romanov, Podgorica-Banja Luka, 1998.

⁶⁴ Vidjeti fusnotu 13.

⁶⁵ Ibid.

- Gentilini Fernando, *Nedokučivi Balkan*, Hesperia, Beograd, 2007.
- Glenny Misha, *The Balkans, Nationalism, WAR and the Great Powers*, London, Granta Books, 2000.
- Gligorov Vladimir, *Demokratija, pluralizam i ekstremizam*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2017. <https://pescanik.net/demokratija-pluralizam-i-ekstremizam/> 26/01/2018.
- Habermas Jürgen, *Nove mogućnosti za Evropu*, konferencija *Nove perspektive za Evropu*, 2018, Škola za humanistiku Geteovog univerziteta u Frankfurtu, <https://pescanik.net/nove-mogucnosti-za-evropu/>.
- Hamilton Andy, *Trevor Wishart, The Wire*, August 2014.
- Huntington Samuel, *Sukob civilizacija*, Romanov / CID, Podgorica — Banja Luka, 2000.
- Kovačević Živorad, *Amerika i raspad Jugoslavije*, IP Filip Višnjić, Beograd, 2007.
- Krastev Ivan, *The populist moment*, Centar za liberalne strategije, Sofija, 2007.
- Krastev Ivan, *Raspad postkomunističkog poretka*, <https://pescanik.net/raspad-postkomunistickog-poretka/>, 28. 10. 2016.
- Krugman Paul, *Kuda ide Evropa?*, 6. 05. 2017, <https://pescanik.net/kuda-ide-evropa/>.
- Lutovac Zoran, *Populizam*, Institut društvenih nauka, Centar za politikološka istraživanja i javno mnjenje, Beograd, 2017.
- Mandler Peter, Susan Pedersen, ur, *After the Victorians: Private Conscience and Public Duty in Modern Britain*, Routledge 1994.
- Mesić Stjepan, *Kako je srušena Jugoslavija*, Mislav Press, Zagreb, 1994.
- Mill J. S., *Collected Works Vol. X*, University of Toronto Press, Andy Hamilton, "J. S. Mill's Elitism: A Classical Liberal's Response to the Rise of Democracy", u: E. Kofmel ur. *Anti-Democratic Thought*, Imprint Academic 2009.
- Milardović Anđelko, *Populizam i globalizacija*, Centar za politološka istraživanja, Zagreb, 2004.
- Mitrović Milutin, *Italija: Uigravanje populizma*, <https://pescanik.net/italija-uigravanje-populizma/>, 20. 7. 2018.
- Mudde Cas, "The Problem with Populism", *Guardian*, 17. februar 2015.
- Mudde Cas, Kaltvaser Kristobal Rovira, v: Ristić Irena, *Definisanje populizma: problemi i izazovi*, Institut društvenih nauka, Beograd.
- Müller Jan-Werner, *Što je populizam?*, Biblioteka KYKLOS, Zagreb, 2017.
- Müller Jan-Werner: *Populizam uvijek pobjeđuje uz pomoć elita*, <https://www.portalnovosti.com/jan-werner-muller-populizam-uvijek-pobjedjuje-uz-pomoc-elita>.
- Müller Jan-Werner, Pešić Vesna, Stojanović Dubravka, Međunarodni naučni skup-tribina, *Šta je nama populizam*, CZKD, 2017, <https://pescanik.net/sta-je-populizam/>.
- Müller Jan-Werner, *Spasavanje liberalizma*, 21. 04. 2018, <https://pescanik.net/spasavanje-liberalizma/>, 2018.
- Palokaj Anton, *Da li su evropljani zakasnili?*, Jutarnji list, Zagreb, 2017.
- Popov Nebojša, *Srpski populizam, Od marginalne do dominantne pojave*, dodatak Vremena br. 135, Beograd, 24. maj 1993. <https://www.vreme.com/cms/view.php?id=1112603>.
- Puhovski Žarko, *Populizam kao postmoderni totalitarizam*, 28/07/2017, <https://pescanik.net/populizam-ka0-postmoderni-totalitarizam/>.
- Pulig Srećko, *Nismo isti populist*, Novosti, politika / svijet, Zagreb, 2017.
- Ranciere Jacques, *Mržnja demokratije*, Ljevak d. o. o, Zagreb, 2008.
- Rodrik Dani, *U odbranu ekonomskog populizma*, 2018, <https://pescanik.net/u-odbranu-ekonomskog-populizma/>.
- Rose Jonathan, *The Intellectual Life of the British Working Classes*, Yale: Yale University Press (2001)

- Schreiber Jean-Jacques-Servan, *Svjetski izazov*, Globus, Zagreb, 1980.
- Skorupski John, "The Conservative Critique of Liberalism", in Stephen Wall, ed, *Cambridge Companion to Liberalism*, Cambridge University Press, 2015.
- Srzić Ante, *AfD, Kurz, Babiš: Novi desni populizam uvukao se u srce Europe*, <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/afd-kurz-babis-novi-desni-populizam-uvukao-se-u-srce-europe-foto-20171024>.
- Stiglic Džozef, *Globalizacija i njene protivrječnosti — Antiglobalizacija u Trampovoj eri*, MIBA books, Beograd, 2018.
- Šalaj Berto, *Što je populizam*, Fakultet političkih znanosti, Sveučilište, Zagreb, 2012.
- Tamás Gáspár Miklos, „What is Post-Fascism?“, 2001.
- The Economist, *Megapromjena — Kako će izgledati svijet 2050*, Ljevak d. o. o, Zagreb, 2015.
- Todorova Marija, *Imaginarni Balkan*, Biblioteka XX vek, Beograd, 1999.
- Ziegler Dezso Tamas, *Populizam i postfašizam*, Social Europe, 15. 02. 2018. <https://pescanik.net/populizam-i-postfasizam>.
- Žonja Maretić Petra, Brumec Dino, *Populisti sve jači u Evropi*, Večernji list, Zagreb, 2018. <https://www.vecernji.hr/vijesti/populisti-sve-jaci-u-europi-1268376> — www.vecernji.hr.
- Watts Jonathan, *Populizam i zdravlje planete*, The Guardian, <https://pescanik.net/populizam-i-zdravlje-planete/> 24. 10. 2018

Boro Vučinić

POPULISM — THE DEGRADATION OF VALUES
AND PRINCIPLES OF THE EUROPEAN IDEA

There are few phenomena and concepts in social sciences that seemingly so suddenly found themselves in the center of interest, as has been the case in the past years with the notion of populism. We live in the time of the ever-present action of the populist forces, which in response to the existing challenges offer unrealistic solutions based on myths, not facts. Member States of the European Union share values in a society governed by inclusiveness, tolerance, justice, solidarity and non-discrimination. Changes in the world carry with them risks that penetrate public awareness and change views of Europe and its values. The European values to which the EU is constantly called, are threatened within the Union itself, therefore the EU will have to constantly prove the meaning of its existence. An inevitable question arises, where is the European Union today in relation to its fundamental values?

Key words: populism, European idea, European Union, democracy, nation